

1. ภูมิรัฐศาสตร์กับความสัมพันธ์ต่อการค้า

- ภูมิรัฐศาสตร์ (Geopolitics) เป็นการผสมผสานกันระหว่างภูมิศาสตร์และรัฐศาสตร์ หรือศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาผลกระทบจากปัจจัยทางภูมิศาสตร์ (พื้นที่ตั้ง ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ทรัพยากรทางธรรมชาติ ประชากร) ที่มีต่อการเมืองและความสัมพันธ์ทั้งในภายในและระหว่างประเทศ
- ในอดีตภูมิรัฐศาสตร์จะมุ่งเน้นไปในเชิงความสัมพันธ์ทางการทหาร ซึ่งภูมิประเทศและภูมิอากาศเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งต่อการตั้งเมือง การขยายอาณาเขต การสู้รบ และความเป็นอยู่ของประชากร
- อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 บทบาทความสำคัญในเชิงการทหารของประเทศต่าง ๆ เช่น การล่าอาณานิคม ถูกลดระดับความสำคัญลง พร้อม ๆ กันกับการติดต่อสื่อสาร การคมนาคมขนส่ง และเทคโนโลยีสารสนเทศที่พัฒนาอย่างรวดเร็ว ทำให้มีการขยายความสัมพันธ์ระหว่างประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก มีการติดต่อซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าและทรัพยากรระหว่างกัน เป็นความสัมพันธ์ในเชิงเศรษฐกิจการค้ามากขึ้น อาทิ เกิดแนวคิดเศรษฐกิจเสรีนิยม (Liberalism) นโยบายการค้าเสรี (Free Trade Policy) การรวมกลุ่มและความร่วมมือทางเศรษฐกิจ (เช่น องค์การการค้าโลก (WTO) ความตกลงการค้าเสรีต่าง ๆ) และการจัดตั้งบริษัทข้ามชาติ
- ขณะเดียวกัน ประเทศต่าง ๆ ต้องการช่วงชิงความเป็นมหาอำนาจโดยเฉพาะทางเศรษฐกิจ เช่น
 - สหรัฐอเมริกา ซึ่งภายหลังจากสิ้นสุดสงครามเย็น เป็นผู้กำหนดระเบียบโลกใหม่ในมุมมองของการปกครองระบอบประชาธิปไตย การเคารพสิทธิมนุษยชน และการค้าเสรี รวมถึงการใช้เงินสกุลดอลลาร์สหรัฐ เป็นสกุลเงินสากลในการกำหนดราคา แลกเปลี่ยนสินค้า วัตถุดิบค่าของการค้าขายระหว่างประเทศ และเป็นสกุลเงินสำรองหลักของโลก
 - จีน ซึ่งเติบโตอย่างก้าวกระโดดและมีบทบาททางเศรษฐกิจการค้าโลกมากขึ้นตั้งแต่เข้าร่วมเป็นสมาชิกองค์การการค้าโลก และกลายเป็นหนึ่งในผู้ผลิตผู้ส่งออกสินค้าและตลาดที่ใหญ่ที่สุดของโลก รวมถึงมีการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว
- อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันการช่วงชิงความเป็นผู้นำทางการทหารได้กลับมาามีบทบาทสำคัญอีกครั้ง โดยมุ่งเน้นไปที่การเสริมความมั่นคงของประเทศ ผ่านการพัฒนาเทคโนโลยีทางการทหารและการครอบครองยุทธโธปกรณ์ สะท้อนได้จากรายจ่ายทางการทหารทั่วโลกที่เพิ่มสูงขึ้น นอกจากนี้การตอบโต้กันระหว่างประเทศคู่ขัดแย้งมีการผสมผสานกันระหว่างมาตรการทางการทหาร เช่น การโจมตีด้วยขีปนาวุธ ควบคู่ไปกับมาตรการทางการค้าและทางเศรษฐกิจ เช่น มาตรการคว่ำบาตร การถอนการลงทุน ดังเช่นสถานการณ์ความขัดแย้งระหว่างรัสเซียและยูเครน ที่เป็นการปฏิบัติการทางการทหารครั้งใหญ่ที่ส่งผลกระทบเป็นวงกว้าง

2. แนวโน้มความเปลี่ยนแปลงเชิงภูมิรัฐศาสตร์กระทบต่อการค้าอย่างไร

- เศรษฐกิจ การเมือง และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในปัจจุบัน มีความซับซ้อนและเชื่อมโยงถึงกันมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงรวมถึงความขัดแย้งทางภูมิรัฐศาสตร์ย่อมส่งผลกระทบต่อการค้าระหว่างประเทศ

- **แนวโน้มความเปลี่ยนแปลงทางภูมิรัฐศาสตร์ที่สำคัญ**

1) การแย่งชิงความเป็นมหาอำนาจระหว่างสหรัฐอเมริกาและจีน

- แนวโน้มความสัมพันธ์ระหว่างสหรัฐฯ และจีน จะมีทั้งการแข่งขันและความร่วมมือไปในเวลาเดียวกัน เนื่องจากเศรษฐกิจของสองประเทศยังพึ่งพากันอยู่มาก
- การแข่งขันไม่ได้จำกัดแค่การค้า แต่มีการแย่งชิงความเป็นผู้นำทางเทคโนโลยี ซึ่งมีความสำคัญมากทั้งในด้านเศรษฐกิจและความมั่นคง โดยมีเป้าหมายเพื่อเป็นชาติมหาอำนาจที่สามารถกำหนดระเบียบโลกได้
- การแย่งชิงความเป็นมหาอำนาจ ประกอบกับกระแสโลกาภิวัตน์ (De-Globalization) เพื่อกระจายความเสี่ยงในการผลิต ลดการพึ่งพาประเทศใดประเทศหนึ่ง และเพิ่มความยืดหยุ่นทางเศรษฐกิจในระยะยาว จะทำให้ทั้งสองประเทศยังดำเนินนโยบาย/มาตรการต่าง ๆ ต่อไป อาทิ
 - ◇ สหรัฐอเมริกา จะยังมุ่งปกป้องผลประโยชน์ของสหรัฐฯ และส่งเสริมเศรษฐกิจ การค้า การลงทุน และการจ้างงานภายในประเทศ
 - มาตรการทางการค้า สหรัฐฯ ยังเก็บภาษีนำเข้าสินค้าจากจีน ในอัตรา 7.5 – 25% (ครอบคลุมสินค้าเทคโนโลยีและทรัพย์สินทางปัญญา สินค้าเกษตร ประมง และสินค้าอุปโภคบริโภค คิดเป็น 54% ของมูลค่าการนำเข้าทั้งหมดจากจีน ปี 2564) และใช้มาตรการที่มีใช้กับจีน อาทิ การขึ้นบัญชีดำและการห้ามนำเข้าและขายสินค้าของบริษัทเทคโนโลยีจีนบางราย (เช่น Huawei และ ZTE) ด้วยเหตุผลทางความมั่นคง และการจำกัดการส่งออกชิปขั้นสูง (รวมถึงชิปของบริษัทต่างชาติที่ใช้เครื่องมือและซอฟต์แวร์ของสหรัฐฯ) ไปจีน
 - นโยบายส่งเสริมเศรษฐกิจภายในประเทศ อาทิ การพัฒนาห่วงโซ่อุปทานที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจและความมั่นคงของชาติ โดยเฉพาะเซมิคอนดักเตอร์ การส่งเสริมให้ผู้ประกอบการย้ายการลงทุนกลับมายังสหรัฐฯ หรือประเทศที่อยู่ในห่วงโซ่อุปทานของสหรัฐฯ เช่น เม็กซิโก แคนาดา ลาตินอเมริกา
 - ◇ จีน ให้ความสำคัญกับการพึ่งพาตัวเองทางด้านเศรษฐกิจและเทคโนโลยี ควบคู่กับการเชื่อมโยงกับภายนอก
 - มาตรการทางการค้า จีนยังเก็บภาษีนำเข้าสินค้าจากสหรัฐฯ ในอัตรา 2.5 – 25% (ครอบคลุมสินค้าเกษตร อุตสาหกรรม และสินค้าอุปโภคบริโภค คิดเป็น 71% ของมูลค่าการนำเข้าทั้งหมดจากสหรัฐฯ ปี 2564)
 - นโยบาย/ยุทธศาสตร์ส่งเสริมการพึ่งพาตนเอง เช่น ยุทธศาสตร์ Made in China 2025 แผนพัฒนาปัญญาประดิษฐ์ยุคใหม่ 2030 (AI 2030) เพื่อยกระดับฐานการผลิตและพัฒนาเทคโนโลยีอย่างเป็นระบบ

- ยุทธศาสตร์วงจรคู่ขนาน (Dual Circulation) เพื่อสร้างสมดุลทางเศรษฐกิจของประเทศ โดยจะเน้นการหมุนเวียนในประเทศ (เพื่อเพิ่มอุปสงค์ภายในประเทศ ลดการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากต่างประเทศ และลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยี เช่น เซมิคอนดักเตอร์) และเชื่อมโยงกับการหมุนเวียนภายนอกประเทศ (เพื่อรักษาส่วนแบ่งตลาดส่งออกและการเคลื่อนย้ายสินค้า บริการ และเงินทุน)

- อย่างไรก็ตาม ผู้นำทั้งสองประเทศตระหนักถึงความสำคัญของการร่วมมือ โดยในการประชุมเมื่อเดือน พ.ย. 2565 ประธานาธิบดีสหรัฐฯ และจีนเน้นย้ำถึงการมีผลประโยชน์ร่วมกันและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ รวมถึงความร่วมมือในการรับมือกับวิกฤตการณ์โลก เช่น ปัญหาโลกร้อน

2) ความขัดแย้งระหว่างรัสเซียและยูเครน

- ความขัดแย้งได้ขยายวงกว้างเป็นความขัดแย้งระหว่างรัสเซียและชาติตะวันตก โดยยืดเยื้อมายาวนานเกือบหนึ่งปีและยังมีการปะทะกันทางทหารเป็นระยะ พร้อมทั้งมีการดำเนินมาตรการทางเศรษฐกิจคว่ำบาตรกันไปด้วย
- มาตรการทางเศรษฐกิจที่สำคัญ อาทิ
 - ◇ สหรัฐฯ กลุ่มประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำของโลก (G7 : แคนาดา ฝรั่งเศส เยอรมนี อิตาลี ญี่ปุ่น และสหราชอาณาจักร) และ EU ใช้มาตรการคว่ำบาตรกับรัสเซีย เช่น การระงับการนำเข้าสินค้าจากรัสเซีย (เช่น น้ำมันและก๊าซธรรมชาติ) การอายัดทรัพย์สิน การระงับการส่งออกสินค้าไปรัสเซีย (เช่น สินค้าอิเล็กทรอนิกส์ คอมพิวเตอร์ เซมิคอนดักเตอร์) ตลอดจนการจำกัดเพดานราคาน้ำมันของรัสเซียที่ 60 ดอลลาร์สหรัฐฯ
 - ◇ รัสเซีย ตอบโต้พันธมิตรฝ่ายชาติตะวันตกด้วยการระงับการส่งออกสินค้ามากกว่า 200 ชนิด และสั่งห้ามจ่ายดอกเบี้ยให้กับผู้ซื้อพันธบัตรรัฐบาลที่เป็นชาวต่างชาติ
- แนวโน้มความขัดแย้งในระยะต่อไป คาดว่าสถานการณ์จะยังคงยืดเยื้อ แต่ไม่น่าจะรุนแรงขึ้นในช่วงฤดูหนาว (เดือน ธ.ค. 2565 – มี.ค. 2566)

● ผลกระทบต่อการค้าโลกจากความขัดแย้งและการแข็งขืนความเป็นมหาอำนาจ อาทิ

1) ต้นทุนการค้าเพิ่มสูงขึ้น

- ต้นทุนภาษี เช่น การเก็บภาษีตอบโต้กันระหว่างสหรัฐฯ และจีน
- ต้นทุนพลังงาน ซึ่งอ่อนไหวต่อสถานการณ์ความขัดแย้งและการเมืองโลก ทั้งนี้ ราคาน้ำมันดิบโลกอาจผันผวนและสูงขึ้นอีกครั้ง หลังจากกลุ่ม G7 EU และพันธมิตรจำกัดเพดานราคาน้ำมันของรัสเซียตั้งแต่ 5 ธ.ค. 2565 และ EU จะห้ามนำเข้าผลิตภัณฑ์น้ำมันทางทะเลจากรัสเซียตั้งแต่วันที่ 1 ก.พ. 2566 ซึ่งสร้างความกังวลว่าตลาดน้ำมันโลกจะตึงตัว เนื่องจากรัสเซียอาจตอบโต้ด้วยการปรับลดกำลังการผลิตน้ำมันหรือไม่ขายน้ำมันให้กับประเทศที่ใช้มาตรการกับรัสเซีย
- ต้นทุนการขนส่งสินค้า เช่น การปิดกั้นเส้นทางขนส่งทางทะเลและราคาพลังงานที่สูงขึ้นจากความขัดแย้งรัสเซีย-ยูเครน

2) ผลกระทบต่ออุปทาน เช่น

- ความขัดแย้งระหว่างรัสเซีย-ยูเครน ส่งผลกระทบต่ออุปทานพลังงานและอาหารโลก ทั้งนี้ ในส่วนวิกฤตอาหารโลกมีแนวโน้มคลี่คลาย หลังจากยูเครน รัสเซีย ตุรกี และ UN ลงนามในข้อตกลง Black Sea Grain Initiative ที่รัสเซียเปิดท่าเรือให้ยูเครนส่งออกธัญพืชผ่านทะเลดำ และประเทศอื่นอำนวยความสะดวกให้รัสเซียส่งออกปุ๋ยและสินค้าเกษตรได้ (บังคับใช้เดือน ก.ค. 2565 – มี.ค. 2566)
- การแข่งขันระหว่างสหรัฐฯ และจีน ทำให้เกิดแนวโน้มที่จะเกิดการแยกห่วงโซ่อุปทานในอุตสาหกรรมสำคัญ เช่น อิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งจะเป็นทั้งโอกาสและความท้าทายของประเทศอื่นที่อยู่ในห่วงโซ่การผลิตหรือค้าขายสินค้ากลุ่มนี้กับสหรัฐฯ และจีน

3) ราคาสินค้าและบริการเพิ่มสูงขึ้น ตามต้นทุนที่สูงขึ้น อย่างไรก็ตาม ราคาสินค้าและพลังงานที่เพิ่มขึ้นอาจเป็นผลดีต่อประเทศผู้ผลิต เช่น ผู้ผลิตน้ำมัน (ซาอุดีอาระเบีย สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์) ซึ่งจะมีรายได้และกำลังซื้อมากขึ้น

4) ความเชื่อมั่นทางเศรษฐกิจลดลง สถานการณ์ระหว่างประเทศที่ตึงเครียด ไม่แน่นอน และยืดเยื้อกระทบต่อความเชื่อมั่นและการตัดสินใจดำเนินธุรกิจและการลงทุนของภาคเอกชน

5) การชะลอตัวของเศรษฐกิจโดยรวม ความไม่แน่นอนและความเสี่ยงจากสถานการณ์ความขัดแย้งที่ยืดเยื้อ วิกฤตราคาพลังงานโดยเฉพาะในยุโรป ค่าครองชีพที่เพิ่มสูงขึ้น (สะท้อนจากอัตราเงินเฟ้อที่อยู่ในระดับสูงทั่วโลก) เป็นปัจจัยเสี่ยงที่ทำให้เศรษฐกิจโลกชะลอตัว

6) ความร่วมมือทางเศรษฐกิจการค้า การเปลี่ยนแปลงทางภูมิรัฐศาสตร์ทำให้ประเทศต่าง ๆ พยายามหาพันธมิตร เพื่อสร้างสายสัมพันธ์และขยายโอกาสทางเศรษฐกิจ หรือเชื่อมโยงการแลกเปลี่ยนสินค้าและวัตถุดิบ เช่น จีน มีกรอบความร่วมมือ Belt and Road Initiative และสหรัฐฯ มีกรอบความร่วมมืออินโด-แปซิฟิก

- ผลการศึกษาขององค์การการค้าโลก เรื่อง The Impact of Geopolitical Conflicts on Trade, Growth, and Innovation เผยแพร่เมื่อเดือนมิถุนายน 2565 สรุปได้ว่า หากความขัดแย้งทางภูมิรัฐศาสตร์เกิดขึ้นอย่างรุนแรงและมีการแยกเศรษฐกิจโลกออกเป็นสองกลุ่มชัดเจน ได้แก่ กลุ่มสหรัฐฯ หรือกลุ่มตะวันตก (ยุโรป แคนาดา ออสเตรเลีย ญี่ปุ่น และเกาหลีใต้) และกลุ่มจีนหรือกลุ่มตะวันออก (อินเดีย รัสเซีย แอฟริกาเหนือและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่) จะทำให้เกิดความสูญเสียทางเศรษฐกิจทั่วโลก เนื่องจากต้นทุนการค้าและอัตราภาษีโดยเฉลี่ยจะขยายตัวสูงขึ้น โดยอาจเกิดความสูญเสียทางเศรษฐกิจ (welfare loss) ประมาณ 4 – 10.5% ขณะที่ความร่วมมือทางการค้าภายในกลุ่มจะมีความสำคัญมากขึ้น ท่ามกลางความขัดแย้งทางภูมิรัฐศาสตร์ที่แบ่งเป็นสองฝ่ายชัดเจน
- อย่างไรก็ตาม คาดว่า ไม่น่าจะเกิดการแยกเศรษฐกิจโลกออกเป็นสองกลุ่มอย่างชัดเจน เนื่องจากสองกลุ่มพึ่งพาและเชื่อมโยงกันสูง และการแยกเศรษฐกิจออกเป็นสองขั้วเกี่ยวข้องกับหลายมิติ เช่น การผลิต การค้า การลงทุน การเงิน
- ยกตัวอย่างมิติเดียว เช่น การผลิต การแยกห่วงโซ่อุปทานเองต้องใช้เวลาในการพัฒนาความพร้อม (เช่น ด้านเทคโนโลยี การผลิต บุคลากร) และเตรียมการ ทั้งการหาแหล่งนำเข้า การเคลื่อนย้ายการลงทุน การจัดตั้งโรงงาน และการขยายตลาด อีกทั้งต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างประเทศด้วย

สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์การค้า
กองวิจัยเศรษฐกิจการค้ามหภาค